

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼՅԱՆԻ ԴՐԱՄԱՏՈՒՐԳԻԱՆ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. թատրոն, դրամատուրգիա, կլասիցիզմ, ռոմանտիզմ, գեղագիտություն, զգացմունքային, ստեղծագործական մոտեցում, պլոտ, պատմական, պիեսներ:

Ключевые слова и выражения: театр, драматургия, классицизм, романтизм, эстетика, эмоциональный, творческий подход, сюжет, отличная, исторический, пьесы.

Key words and expressions : theater, dramaturgy, classicism, romanticism, aesthetics, emotional, creative approach, plot, feelings, historical plays.

Իր բացառիկ տաղանդի և օժտվածության շնորհիվ Մկրտիչ Պեշիկթաշյանը պատկանելի ներդրում է ունեցել արևմտահայ գրական-մշակութային կյանքի զարգացման գործում: Լինելով առաջադեմ մտավորական՝ նա մեծ կարևորություն է տվել թատրոնին՝ այն համարելով հասարակական կյանքի զարգացվածությունն ապահովող կարևոր օղակ:

Մ. Պեշիկթաշյանը 1856 թվականին կազմակերպեց արևմտահայ թատրոնի հիմնադրումը՝ նոր փուլ բացելով հայոց թատրոնի պատմության մեջ: Այդ ասպարեզում նա և՛ բեմադրվող պիեսների հեղինակ էր, և՛ թարգմանիչ, և՛ դերասան: «...Ուրիշ տեղ մը զայն կտեսնենք բեմին վրա, իր սեփական ճիգերովն ու ձեռքերովը կանգնված բեմին: Առավոտը թատերգություններ կը գրե և երեկոյին ինք անձամբ կը խաղա զանոնք՝ իր հավաքած խումբին հետ»¹, - այսպես է պատմում Դանիել Վարուժանը դրամատուրգի թատերական գործին ներգրավվածության մասին:

Մ. Պեշիկթաշյանի պիեսները հայ դրամատուրգիայի արժեքավոր երկերից են: Նա իր գրական գործունեության երկրորդ շրջանում (1850-1860-ականներ) մեկը մյուսի հետևից գրում է «Կոռնակ», «Արշակ», «Վահան», «Վահե» դրամաները: Թատերագիրն անդրադառնում է հայ ժողովրդի պատմական անցյալին՝ հստակ գիտակցելով այն պարզ ճշմարտությունը, որ ազգային ինքնագիտակցություն արթնացնելու համար գրականությունը կարող է լավագույն ուղին հարթել, իսկ թատրոնը՝ նպաստել դրա տարածմանը: Հանդիսատեսի ուշադրությունը գրավելու համար նա իր

¹ Դանիել Վարուժան, Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր 3, Երևան, 1987, էջ 184:

ողբերգությունների նյութը վերցնում է պատմական անցյալից, երբ երկպառակությունն ու մատնությունն էին վճռում հայոց տխուր վիճակը:

Մ. Պեշիկթաշյանի դրամաների առանձնահատկություններից է այն, որ դրանք գրված են աշխարհաբարով: Եթե պատմական ողբերգությունների լեզուն գրաբարն էր, ինչն ապահովում էր այդ ժանրի համար անհրաժեշտ վսեմ ոճը, ապա աշխարհաբարը քանդեց այն պատնեշը, որ կար ընթերցողի և ստեղծագործության, հանդիսականի ու թատրոնի միջև:

Մ. Պեշիկթաշյանի դրամատուրգիայում տիրապետող է պատմական թեմատիկան: Դրամատուրգն անդրադարձել է 4-րդ դարի դեպքերին՝ ստեղծագործաբար մոտենալով պատմական նյութին: Հեղինակը չի մնում պատմության քարացած անունների և դեպքերի կաղապարված շրջանակում: Իսկ պատմական նյութի վերաբերյալ նման մոտեցումը հատուկ է ռոմանտիզմի գեղագիտությանը:

«Կոռնակ» դրաման գրվել է ստեղծագործական բռնկման շրջանում՝ չորս օրվա ընթացքում: Այս դրամայի գրությունն ու բեմադրությունը շրջադարձային եղավ հայ գրականության և թատրոնի համար: Տպավորիչ երկխոսությունները բացահայտում են հերոսների հուզաշխարհը: Դրամայում հեղինակի գաղափարական հերոսը Ներսեսն է, ով անձնագոհ հայրենասերի տիպական կերպար է: Մանավազյան Ներսես իշխանի հակապատկերն է Կոռնակը: Այս երկու հակադիր հերոսների փոխադարձ թշնամանքից բխող պայքարը դառնում է գործողությունների և բախման զարգացման հիմնական շարժիչ ուժը:

Կոռնակի և Զավենի տևական զրույցներում բացահայտվում է դժբախտ հոր ներքին դրաման. «Գիտես, որ գահասիրության փափագով վառված՝ մերժեք է հայրս աթոռեն, որ սրտին ցավեն աչվները կուրցած՝ Ներսեսին քով ապավինեք էր. ես խնդրեցի Նեսեսեն, որ չընդունի զինքը, անիկա, գիտես, որ մտիկ չըրավ, ու ակնե բռնկեցան մեր թշնամությունները, ու մեկ հատիկ սիրական զավակս պատերազմի սուրը հնձեց ծաղիկ հասակին մեջ»²: Դրամատուրգը պատմական իրողություններին տվել է արդիական լուծումներ: Կոռնակի համար հայրենիքն ունի առաջնային նշանակություն, սակայն նա առաջնորդվում է զգացմունքներով՝ անտեսելով բանականության կարևորությունը:

Եթե կլասիցիստական ստեղծագործության մեջ բանականության սկզբունքներին հետևելը գեղագիտական հիմնադրույթ էր, ապա, անշուշտ,

² Մկրտիչ Պեշիկթաշյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, Երևան, 1987, էջ 155:

վերոնշյալը ռոմանտիզմի դրսևորում է, երբ զգացմունքները դառնում են գերիշխող:

Թվում է՝ Կոռնակի գործողությունները միանգամայն արդարացված են. նրա հոգին կրծում է որդեկորույս հոր վրեժը, որը դառնում է ամեն վատ արարքի պատճառաբանությունը: Զավենի հետ զրույցում նա կարծես զղջում է Կամսարական տոհմին բնաջինջ անելու և իր եղբորորդի Վասակին սպանելու համար: Սակայն նրա չարագործությունները դրանով չեն սահմանափակվում: Երբ նրա հայրը՝ Տրդատը, փորձում է դարձի բերել իր մոլորյալ զավակին՝ խրատելով անդունդից հեռու պահել յուր ազգը, Կոռնակը դառնում է հայրասպան:

Կոռնակի կերպարի ստեղծումը արևմտահայ հասարակական-քաղաքական կյանքի պահանջն էր: Նրա նախատիպը ազգային վերածնության ու զարթոնքի համար ստեղծված «Համազգյաց» ընկերության քաղաքական հակառակորդ Անտոն Հասունյանն էր՝ կաթոլիկ հայոց տխրահռչակ պատրիարքը: Դրամայի բեմադրության ժամանակ Մ. Պեշկեթաշվյանը մարմնավորում էր Ներսեսին: Բեմի վրա հեղինակը փոխել է դրամայի «Բայց հիմա ալ կ'ըսեմ քեզի, վախցի՛ր, սոսկացի՛ր Կոռնակ. դուն, որ չարության մեջ քարացեր, պնդացեր ես, ու նենգությամբ խարդախ հնարքներով և անհաշտ ատելությամբ իրավանց և արդարության դեմ ու կը պատերազմիս, ու ժպիրի ձեռքովդ թույն կսերմանես ազգիդ մեջ, մի՛ պարծիր անարգ հաղթանակովդ»³ հատվածը՝ ասելով. «Դուն, որ չարության մեջ հասունցեր ես...»:

Կոռնակի խարդախությունները հանգուցալուծում են դրաման, երբ նա հաշտության խնճույքի ժամանակ թույն է լցնում Ներսեսի և նրա որդիների բաժակների մեջ: Ներսեսի երկու որդիները՝ Հեզիկն ու Յուլակը, մահանում են, իսկ Ներսեսի բաժակը Կոռնակին է բաժին հասնում:

«Արշակ» դրաման 4-րդ դարի հայոց պատմության դեպքերի արձագանքն է: Ազգային կյանքի բարդ և աղետալի վիճակի նկարագրությամբ է սկսվում դրաման: Նպատ լեռան ստորոտում հայոց արքա Արշակն ու նրա որդի Միսակը խոսում են պարսիկների առաջխաղացման մասին: Պատմական աղբյուրներից հայտնի է, որ հայոց Արշակ թագավորն ունեցել է մի որդի՝ Պապ անունով, որ թագավորել է հորից հետո: Դրամայի սկզբում Միսակը թռուցիկ խոսում է իր ավագ եղբոր՝ Պապի մասին, ով Պոլսում պանդխտության մեջ տառապում է:

³ Ա. Չոպանյան, Մկրտիչ Պեշկեթաշվյանի կյանքը և գործը, Փարիզ, 1907, էջ 202:

Միանգամայն ակնհայտ է, որ Միսակը Մ. Պեշկեթաշյանի երևակայությամբ ստեղծված հերոս է և պատմական նախատիպ չունի:

Հայոց Արշակ արքան ծայրաստիճան հայրենասեր է. նա գերադասում է մեռնել, քան տեսնել, թե ինչպես է Հայաստանն իր սեփական ձեռքերով կործանվում: Այդ օրհասական պահին հայոց հոգևոր առաջնորդ Ներսեսը կոչ է անում ապավինել Աստծու ողորմածությանը:

Հատկապես տպավորիչ են Շապուհի և Արշակի զրույցները, որտեղ հայոց արքան խիզախությամբ ասում է. «Բախտես ու կատաղութենեղ մեծ է իմ արիությունս. անարգ շղթաներով կապած են ձեռքերս, բայց մոռացած չեմ, որ արքունի գավազան կը կրեին ստենով»⁴: Նույնպիսի ջերմությամբ ու հանդիսավոր կերպով հնչում է Միսակի խոսքը, երբ Շապուհը նրան բանտարկել է տալիս. «Գեղեցիկ ես, հայրենիքդ իմ, պայծառ ու ծիծաղկոտ է քու արևդ, որ կը շողա ավերակացդ ու գերեզմաններուդ վրա, մինակ բախտդ տխուր ու սև է: Ալ չտեսնամ պիտի Հայաստանին երկինքն ու ցանկալի հողը, հոս երիտասարդ հասակս պիտի թռմի, վասնզի հայրենյաց արևուն ճառագայթները չեն ծագիր իմ վրաս»⁵: Միսակը կովի ժամանակ փրկում է պարսից արքայորդի Ռոմիգդի կյանքը, և, ի նշան բարեկամության, նրանք փոխանակում են իրենց սրերը:

Անհուշ բերդում շղթայակապված Արշակ արքան իրեն է մեղադրում ստեղծված վիճակի համար: Նա հայրենիքի վիշտը դարձնում է անձնական ողբերգության և տառապանքի պատճառ: Զղջումն ու ապաշխարանքը դառնում են ինքնախարազանման պատճառ: Դրամայում Արշակի կերպարն առավելապես զգացմունքային հագեցվածություն ունի:

Ռոմիգդը Միսակին ազատում է բանտից, բայց երբ նա հասնում է Անհուշ բերդ, Արշակն արդեն անձնասպան է լինում: Ինքն իրեն չներելու փաստը Արշակին դրդում է ինքնասպանության, ինչն էլ վերջ է դնում հայոց արքայի տանջանքներին: Նա մահանում է սիրասուն որդու գրկում՝ խոր վիշտ պատճառելով նրան: Ներսեսի՝ հայոց ապագայի և հայկյան երիտասարդության պանծալի ապագայի սպասումով է ավարտվում դրաման. «Տե՛ր, Արշակին վրա գոհ ըլլա արդարությունդ. քեզմով մխիթարվի զորանա նոր Հայաստանը և Հայկյան երիտասարդությունը»⁶:

⁴ Մ. Պեշկեթաշյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, էջ 208:

⁵ Նույն տեղում, էջ 217:

⁶ Մ. Պեշկեթաշյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, էջ 208:

«Վահան» դրաման հայրենասիրության և մարդկային զգացմունքների նրբին հազեցվածություն ունի:

Վահանը խոսում է հայոց երկրի աննախանձելի վիճակի մասին և ավելացնում, որ մեր ժողովրդին միշտ ուղեկցել են մատնիչներն ու դավաճանները. «...ո՛վ դժբախտ Հայաստան, քո ամեն ժողովքներուդ մեջ, ուրեմն, միշտ մատնիչք ու դավաճանք պակաս պիտի չըլլան վսեմ ու մեծամեծ խորհրդոց հակառակելու, սիրո և միության կապերը քակելու. վաթսուն հազար հայոց քաջերու սուրերը եթե չի կրցան պարսից լուծը թոթափել տալ, քեզի պես անօրենի մը չարությունը եղավ արգելք, ու նգովելի Վասակ մը մեծին Վարդանա բախտին անիվը կոտրեց...⁷: Մակայն այս դրամայում խնդիրը միայն հայրենասիրությունը չէ. Վահան Մամիկոնյանի որդիներից Սուրենը սիրահարվել է պարսկուհի Ասթինեին և անձնատուր եղել բնակություն հաստատելով այնտեղ: Դրամայում գործողությունների առաջնիչ ուժը սերն է, որից էլ բխում է հերոսների զգացմունքայնությունը: Վահանի համար անընդունելի էր, որ իր որդին սիրում էր թշնամի ազգի զավակ Ասթինեին: Նա անզիջում էր այդ հարցում և անողոր իր բնութագրումներում. «Արժանի է իմ անմահ ատելությանս այդ կախարդ աղջիկը, որ մոռացնել տվավ քեզի քու ամեն սուրբ պարտքերդ ու ամոթապարտ ճամփու վրա սահեցուց քեզ. ու դուն դեռ զինքը կը հիշես, դեռ սրտիդ մեջ...»⁸:

Սուրենը հայրենադավ հերոս է, բայց միաժամանակ սիրում է իր հայրենիքն ու հպարտանում դրանով. «Նվաճյալ է Հայաստան, բայց ո՛չ երբեք հաղթված, ազգանվեր մատնիչներու հայրենիք է, բայց ավելի շատ առաքինի ու անպարտելի դյուցազնաց»⁹:

Բավական ինքնատիպ սյուժեով առանձնանում է «Վահե» դրաման: Այստեղ պատմական իրադարձություններն ու հերոսների զգացմունքները միասնաբար են հանդես գալիս: Դրամայի գործողությունները զարգանում են հայոց թագավորի դստեր՝ Արուսյակի սիրո շուրջ, թեպետ որպես հերոսուհի նրան դրամայում չենք տեսնում: Նրա բոցավառ սերը հայրենյաց թշվառության և դավաճանության պատճառ է դառնում: Հոգեբանական բարդություններն ստեղծվում են անձնական երջանկության և քաղաքական բախումների հետևանքով:

⁷ Նույն տեղում, էջ 233:

⁸ Մ. Պեշկյաշյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, էջ 237:

⁹ Նույն տեղում, էջ 241:

Ազատության և ինքնիշխանության վեհ գիտակցումը ընդգծված կերպով արտահայտված է Վահեի կերպարում. «Ազատությունը նախ և առաջ մեր ամնատույց լեռներուն մեջ ապաստան մը գտավ, և հայերը անոր անդրանիկ ծնունդներն են: Վահե չի կրնար մատնիչ ըլլալ յուր ազգին բախտին ու փառացը. ազատության կործանումը տակ կը ճմլի, բայց ճակատը չի խոնարհեցներ հարստահար բռնության դիմաց»:¹⁰ Վահեն և Արտավազը դառնում են գաղափարական հակառակորդներ: Եթե առաջինի համար կարևոր է երկրի քաղաքական վիճակը, ապա Արտավազի համար ճշմարիտ ու ամբիժ սերը վեր է ամեն ինչից: Այս հերոսների բախումից էլ ծնվում է երկուստեք ողբերգություն, որ դառնում է երիտասարդ Արտավազի և Արուսյակի ճակատագրերի կործանման պատճառ:

Արտավազը, վրեժխնդրության ծարավով տարված, ամեն հնարավորն անում է Վահեին թշնամու ճիրանները գցելու համար: Տպավորիչ են երկու հերոսների զրույցները, որոնցով բացահայտվում են նրանց նկրտումները: Դրամայում անհատի զգացմունքներ ու ապրումները կարևոր են և փոխապայմանավորված:

Դրամայի հերոսներից Զարմայրը՝ Վահեի որդին, առանձնակի ջերմությամբ և կարեկցանքով է խոսում Արուսյակի մասին. «...հայրենիք և սեր իրարու հետ մենամարտեցան մահացու հարվածներով սրտին մեջ ու արյունվա ըրին զայն. զոհվեց ինքը սերը և անոր հետ մեկտեղ յուր կենաց երջանկությունը հայրենյաց սեղանին վրա ու նետահար թռչնո մը պես ինկավ Սոսյաց անտառին սրբազան ստվերացը մեջ՝ երկու սիրելի անուններ միշտ բերնին մեջ մրմնջելով. Վահե և Արտավազը»:¹¹:

Դրամայի վերջում Վահեն ցավ է ապրում Արուսյակի թշվառ ճակատագրի համար, ով Սոսյաց անտառում մենաստանում անցկացնում է իր կյանիք տխուր օրերը:

Մկրտիչ Պեշկեթաշյանի պիեսները հայ դրամատուրգիայի առանցքային նշանակություն ունեցող երկերից են: Կերտելով խորապես հայկական միջավայր՝ հեղինակը պատմական դրամատիկ կյանքից ծնունդ առած դեպքերը դարձրեց մտահոգության խնդիր: Իր դրամաներում նա արծարծեց արդիական հնչեղություն ունեցող թեմաներ, որոնք նպատակ էին հետապնդում անհանդուրժողականություն դրսևորել արատավոր

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 267:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 260:

բարբերի ու ազգային կյանքի բնականոն ընթացքը խաթարող երևույթների դեմ:

Մկրտիչ Պեշիկթաշլյանի դրամատուրգիան
Ամփոփում

Հոդվածը նվիրված է Մկրտիչ Պեշիկթաշլյանի դրամատուրգիային: Հիմնականում ուշադրություն է դարձվել «Կոռնակ», «Արշակ», «Վահան», «Վահե» դրամաներին, ընդգծվել են հեղինակի՝ կլասիցիզմից ռոմանտիզմին անցնող փոխակերպումները՝ կադապրազերձ կերպավորումը, անձնական հույզերի առատությունը, վերամբարձ, պաթետիկ ոճը, աշխարհաբար լեզուն և հայոց հեռավոր անցյալի նկատմամբ հեղինակի ստեղծագործական մոտեցումները:

Драматургия Мкртыча Пешикташляна
Резюме

Статья посвящена драматургии Мкртыча Пешикташляна. В основном внимание было уделено на исторические драмы “Корнак”, “Аршак”, “Вагани” “Ваге”, были подчеркнуты перевоплощения, переходящие от классицизма к романтизму, изобилие личных переживаний, высокий, патетический стиль, современный язык и творческий подход автора к армянскому далёкому прошлому.

Mkrtich Peshiktashlyan's dramaturgy
Summery

The article is devoted to Mkrtich Peshiktashlyan's dramaturgy. We paid a particular attention to historical dramas “Kornak”, “Arshak”, “Vahan” and “Vahe”. We underlined the transformations from classicism to romanticism made by the author, the creation of nonconventional characters, the abundance of private emotions, lofty and pathetic style, the application of modern language (ashkharhabar), and the author's creative approaches to the distant past of Armenia.